

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgment in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgment shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

=====

[૨૦૨૫] ૫ એસ.સી.આર. ૨૧૪૧ : ૨૦૨૫ આઈ.એન.એસ.સી. ૭૩૩

મેસર્સ પતંજલિ ફૂડ્સ લિમિટેડ
(અગાઉ મેસર્સ રુચિ સોયા ઇન્ડસ્ટ્રીઝ લિમિટેડ તરીકે જાણીતી)

વિરુદ્ધ

ભારત સંઘ અને અન્ય

(સિવિલ અપીલ નં. ૩૮૩૩-૩૮૩૫/૨૦૨૫)

૧૮ મે, ૨૦૨૫

[અભય એસ. ઓકા અને ઉજ્જલ ભુયાન*, ન્યાયમૂર્તિઓ]

વિચારણા માટેના મુદ્દાઓ

૧. શું કોર્ટના હુકમો હેઠળ રજૂ કરવામાં આવેલી બેંક ગેરંટીઓની વટાવણીને કસ્ટમ્સ એક્ટની કલમ ૨૭ હેઠળ રિફંડના હેતુ માટે “ડ્યુટીની ચુકવણી” ગણી શકાય?

* લેખક

૨. શું આવી વટાવણી દ્વારા મેળવવામાં આવેલી રકમોને અયોગ્ય સમૃદ્ધિનો સિદ્ધાંત લાગુ પડે છે?
૩. જ્યારે આ કોર્ટ સમક્ષ સિવિલ અપીલો પેલિંગ હતી ત્યારે શું વિભાગ દ્વારા ગેરંટીઓ વટાવી લેવી યોગ્ય હતી?

હેડનોટ્સ[†]

કસ્ટમ્સ એક્ટ, ૧૯૬૨ – હાઈકોર્ટના વચગાળાના હુકમો હેઠળ રજૂ કરાયેલી બેંક ગેરંટીઓની વટાવણી – શું આવી વટાવણી સદર અધિનિયમની કલમ ૨૭ હેઠળ “ડ્યુટીની ચુકવણી” સમાન છે:

ઠેરવ્યું: બેંક ગેરંટી રજૂ કરવી એ મુકદ્દમા દરમિયાન મહેસૂલ તંત્રના હિતનું રક્ષણ કરવાનું એક પગલું છે અને તેને ડ્યુટીની વાસ્તવિક ચુકવણી સમાન ગણી શકાય નહીં – રિટ અરજીઓ ફગાવી દેવાયા પછી આવી ગેરંટીઓની વટાવણી એ કલમ ૨૭ ના અર્થમાં કરદાતા દ્વારા ‘ચૂકવવામાં આવેલી’ વૈધાનિક ડ્યુટી સમાન નથી – કસ્ટમ્સ એક્ટની યોજના માત્ર ત્યારે જ રિફંડની વિચારણા કરે છે જ્યારે આકારણી હુકમો હેઠળ ડ્યુટી સ્પેરછાએ અથવા ફરજિયાતપણે જમા કરવામાં આવી હોય – પ્રસ્તુત કેસમાં, વસૂલાત માત્ર ગેરંટીઓની બળજબરીપૂર્વકની વટાવણી દ્વારા કરવામાં આવી હતી, અને તેથી તે કલમ ૨૭ ના વ્યાપની બહાર આવે છે – પરિણામે, નિર્ધારિત ફોર્મમાં દાખલ કરવા અને બોજ તબદીલ ન થયાના પુરાવા સહિત કલમ ૨૭ ની જરૂરિયાતોનું પાલન કરવાનો આગ્રહ અયોગ્ય હતો. [ફકરા ૨૩, ૩૦-૩૧]

અયોગ્ય સમૃદ્ધિનો સિદ્ધાંત – બેંક ગેરંટીઓની વટાવણી દ્વારા મેળવેલી રકમો પર લાગુ પડવા બાબત:

ઠેરવ્યું: જ્યાં કોઈ ડ્યુટી ‘ચૂકવવામાં’ આવી ન હતી ત્યાં આ સિદ્ધાંત લાગુ પડતો નથી – બેંક ગેરંટીની વટાવણી એ જામીનગીરીની વસૂલાત છે અને

તે ડ્યુટી લાદવા કે વસૂલવા સમાન નથી – ઓસ્વાલ એગ્રો મિલ્સ લિમિટેડ વિરુદ્ધ આસિસ્ટન્ટ કલેક્ટર ઓફ સેન્ટ્રલ એક્સાઈઝ (૧૯૯૪) ૨ એસ.સી.સી. ૫૪૬ અને સોમૈયા ઓર્ગેનિક્સ (ઇન્ડિયા) લિમિટેડ વિરુદ્ધ ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્ય (૨૦૦૧) ૫ એસ.સી.સી. ૫૧૯ ના પૂર્વચુકાદાઓ નિર્ણાયક રીતે સ્થાપિત કરે છે કે આવી વટાવણીને ચૂકવેલી ડ્યુટી ગણી શકાય નહીં, અને તેથી અયોગ્ય સમૃદ્ધિનો સિદ્ધાંત લાગુ પડતો નથી – હાઈકોર્ટે ડીસીડબલ્યુ લિમિટેડ વિરુદ્ધ ભારત સંઘ (૨૦૧૬) ૧૫ એસ.સી.સી. ૭૮૯ પર આધાર રાખીને ભૂલ કરી હતી, જેમાં કરદાતાની કસૂર પછી સ્પષ્ટપણે અધિકૃત વટાવણી સામેલ હતી. તે નિર્ણયની હકીકતો અલગ છે અને તુલનાત્મક નથી – તદનુસાર, પ્રસ્તુત કેસમાં અયોગ્ય સમૃદ્ધિનો સિદ્ધાંત આકર્ષાતો નથી. [ફકરા ૧૯.૨, ૨૫-૨૯]

ડ્યુટી લાદવી અને વસૂલ કરવી – મહેસૂલ તંત્રની કાર્યવાહીની કાયદેસરતાનું મૂલ્યાંકન કરવામાં તફાવત પર ભાર મૂકવામાં આવ્યો:

ઠેરવ્યું: લાદવું (લેવી) ડ્યુટી લાદવાનો સંદર્ભ આપે છે; વસૂલાત (કલેક્શન) વાસ્તવિક પ્રાપ્તિનો સંદર્ભ આપે છે – બેંક ગેરંટી રજૂ કરવી એ લાદવું કે વસૂલ કરવું નથી – કાનૂની સત્તા વિના વટાવણી એ દબાણપૂર્વકની વસૂલાત સમાન છે, વૈધાનિક સંગ્રહ નથી – સોમૈયા ઓર્ગેનિક્સ (ઇન્ડિયા) લિમિટેડ વિરુદ્ધ ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્ય (૨૦૦૧) ૫ એસ.સી.સી. ૫૧૯ માં બંધારણીય બેંચે ભારપૂર્વક જણાવ્યું હતું કે કાયદા હેઠળ જે પ્રત્યક્ષ રીતે વસૂલ કરી શકાતું નથી તે ગેરંટીની વટાવણી દ્વારા પરોક્ષ રીતે મેળવી શકાતું નથી – આવી રકમો રાખી મૂકવી એ બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૬૫ ની વિરુદ્ધ છે, જે કાયદાની સત્તા વિના કર વસૂલવા પર પ્રતિબંધ મૂકે છે. [ફકરા ૨૭-૨૯]

કસ્ટમ્સ એક્ટની કલમ ૨૭ હેઠળ રિફંડના દાવાઓ – વ્યાપ અને દબાણપૂર્વકની વટાવણીના કિસ્સાઓમાં બિનલાગુ પડવા બાબત:

ઠેરવ્યું: કલમ ૨૭ જણાવે છે કે કોઈપણ ડ્યુટીના રિફંડનો દાવો કરનાર કોઈપણ વ્યક્તિ આસિસ્ટન્ટ કમિશનર ઓફ કસ્ટમ્સ અથવા ડેપ્યુટી કમિશનર ઓફ કસ્ટમ્સને વ્યાજ સહિત તેના રિફંડ માટે અરજી કરી શકે છે જો તેણે આકારણી હુકમના અનુસંધાનમાં ડ્યુટી ચૂકવી હોય અથવા તેણે તે ભોગવી હોય અને એ સાબિત કરવા માટે દસ્તાવેજી અથવા અન્ય પુરાવા રજૂ કરવા પડશે કે જે ડ્યુટી અને વ્યાજની રકમ રિફંડ તરીકે માંગવામાં આવી છે તે તેના દ્વારા ચૂકવવામાં આવી હતી અને આવી ડ્યુટી અને વ્યાજનો બોજ તેના દ્વારા અન્ય કોઈ વ્યક્તિ પર તબદીલ કરવામાં આવ્યો ન હતો – બેંક ગેરંટીઓની વટાવણી આ શ્રેણીમાં આવતી નથી અને પરિણામે, સહાયક નાણાકીય દસ્તાવેજો રજૂ કરવા સહિત કલમ ૨૭ ની કાર્યપદ્ધતિની કઠોરતા લાગુ પડતી નથી – આ કોર્ટની નવ ન્યાયાધીશોની બેંચે મફતલાલ ઇન્ડસ્ટ્રીઝ લિમિટેડ વિરુદ્ધ ભારત સંઘ (૧૯૯૭) ૫ એસ.સી.સી. ૫૩૬ માં અયોગ્ય સમૃદ્ધિ સહિત કાયદા વિરુદ્ધ એકત્રિત કરાયેલ એક્સાઈઝ અને કસ્ટમ્સ ડ્યુટીના રિફંડ સંબંધિત વિવિધ પ્રશ્નો પર વિચારણા કરી હતી – બેંક ગેરંટી દ્વારા સુરક્ષિત વિવાદિત કર અથવા ડ્યુટીની રકમને ઓસ્વાલ એગ્રો મિલ્સ લિમિટેડ વિરુદ્ધ આસિસ્ટન્ટ કમિશનર ઓફ સેન્ટ્રલ એક્સાઈઝ, ડિવિઝન લુધિયાણા (૧૯૯૪) ૨ એસ.સી.સી. ૫૪૬ માં ઠેરવ્યા મુજબ મહેસૂલ તંત્રને ચૂકવવામાં આવેલ ગણી શકાય નહીં – ભારત સંઘ વિરુદ્ધ પરમ ઇન્ડસ્ટ્રીઝ લિમિટેડ (૨૦૧૬) ૧૬ એસ.સી.સી. ૬૯૨ માં આ કોર્ટના ચુકાદાના આધારે અપીલકર્તા સીધા જ રિફંડ માટે હકદાર છે – વટાવણીની તારીખથી પુનઃચુકવણી સુધી વાર્ષિક ૬% ના દરે વ્યાજ સહિત રિફંડ માટે નિર્દેશો જારી કરવામાં આવ્યા. [ફકરા ૨૩-૨૪, ૩૦-૩૧]

મહેસૂલ સત્તાવાળાઓનું વલણ – સુપ્રિમ કોર્ટ સમક્ષ અપીલ પેઝિંગ હોવા દરમિયાન ગેરંટીઓની વટાવણી અને જ્યુટીની તફાવતની રકમનો દાવો – શું વ્યાજબી છે:

ઠેરવ્યું: સુપ્રિમ કોર્ટ સમક્ષ હાઇકોર્ટના ચુકાદા સામે અપીલો પેઝિંગ હોવા છતાં મહેસૂલ તંત્રે જાન્યુઆરી ૨૦૧૩ માં ગેરંટીઓ વટાવવામાં અયોગ્ય ઉતાવળ કરી હતી – ઓસ્વાલ એગ્રો મિલ્સ લિમિટેડ વિરુદ્ધ આસિસ્ટન્ટ કલેક્ટર ઓફ સેન્ટ્રલ એક્સાઇઝ, ડિવિઝન લુધિયાણા, (૧૯૯૫) સપ્લી. ૩ એસ.સી.સી. ૬૫ માં સુપ્રિમ કોર્ટે સમાન હકીકતોમાં ઠેરવ્યું હતું કે કોર્ટનો નિર્ણય આખરી ન બને ત્યાં સુધી મહેસૂલ વિભાગ દ્વારા કોઈ બેંક ગેરંટી વટાવી શકાતી નથી – હાઇકોર્ટ કે સુપ્રિમ કોર્ટ દ્વારા આવી વટાવણીની પરવાનગી આપતો કોઈ નિર્દેશ ન હતો – વિભાગ ગેરંટીઓની મુદત લંબાવવાનો આગ્રહ રાખી શક્યો હોત અથવા પરિણામની રાહ જોઈ શક્યો હોત – માંગણીને ગેરકાયદેસર જાહેર કરતા ભારત સંઘ વિરુદ્ધ પરમ ઇન્ડસ્ટ્રીઝ લિમિટેડ (૨૦૧૬) ૧૬ એસ.સી.સી. ૬૯૨ માં આ કોર્ટના નિર્ણય પછી પણ નાણાં પોતાની પાસે રાખી મૂકવા સંપૂર્ણપણે મનસ્વી અને અસમર્થનીય હતા – આવા વલણને વખોડી કાઢવામાં આવે છે; વ્યાજ સહિત રિફંડનો નિર્દેશ આપવામાં આવ્યો. [ફકરા ૧૯.૩, ૨૫, ૨૯, ૩૧]

ટાંકવામાં આવેલ ચુકાદાઓ

ઓસ્વાલ એગ્રો મિલ્સ લિમિટેડ વિરુદ્ધ આસિસ્ટન્ટ કલેક્ટર ઓફ સેન્ટ્રલ એક્સાઇઝ [૧૯૯૪] ૧ એસ.સી.આર. ૬૫૦ : (૧૯૯૪) ૨ એસ.સી.સી. ૫૪૬; સોમૈયા ઓર્ગેનિક્સ (ઇન્ડિયા) લિમિટેડ વિરુદ્ધ ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્ય [૨૦૦૧] ૩ એસ.સી.આર. ૩૩ : (૨૦૦૧) ૫ એસ.સી.સી. ૫૧૯; ઓસ્વાલ એગ્રો મિલ્સ લિમિટેડ વિરુદ્ધ આસિસ્ટન્ટ કમિશનર ઓફ સેન્ટ્રલ એક્સાઇઝ (૧૯૯૫) સપ્લી. ૩ એસ.સી.સી. ૬૫ – આધાર રાખવામાં આવ્યો.

ભારત સંઘ વિરુદ્ધ પરમ ઇન્ડસ્ટ્રીઝ લિમિટેડ (૨૦૧૬) ૧૬ એસ.સી.સી. ૬૯૨; મફતલાલ ઇન્ડસ્ટ્રીઝ લિમિટેડ વિરુદ્ધ ભારત સંઘ [૧૯૯૬] સપ્લી. ૧૦ એસ.સી.આર. ૫૮૫ : (૧૯૯૭) ૫ એસ.સી.સી. ૫૩૬; ડીસીડબલ્યુ લિમિટેડ વિરુદ્ધ ભારત સંઘ (૨૦૧૬) ૧૫ એસ.સી.સી. ૭૮૯; સિન્થેટીક્સ એન્ડ કેમિકલ્સ લિમિટેડ વિરુદ્ધ ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્ય [૧૯૮૯] સપ્લી. ૧ એસ.સી.આર. ૬૨૩ : (૧૯૯૦) ૧ એસ.સી.સી. ૧૦૯; ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્ય વિરુદ્ધ સિન્થેટીક્સ એન્ડ કેમિકલ્સ લિમિટેડ [૧૯૯૧] ૩ એસ.સી.આર. ૬૪ : (૧૯૯૧) ૪ એસ.સી.સી. ૧૩૯ – સંદર્ભ આપવામાં આવ્યો.

અધિનિયમોની યાદી

કસ્ટમ્સ એક્ટ, ૧૯૬૨; સેન્ટ્રલ એક્સાઈઝ એક્ટ, ૧૯૪૪; ભારતીય બંધારણ.

મુખ્ય શબ્દોની યાદી

કસ્ટમ્સ એક્ટ ૧૯૬૨; કલમ ૨૭; અયોગ્ય સમૃદ્ધિનો સિદ્ધાંત; સેન્ટ્રલ એક્સાઈઝ એક્ટ, ૧૯૪૪; ગેરંટીઓની વટાવણી; ડ્યુટીની ચુકવણી; કલમ ૨૬૫.

જેમાંથી કેસ ઉદ્ભવ્યો:

દીવાની અપીલ અધિકારક્ષેત્ર: સિવિલ અપીલ નં. ૩૮૩૩-૩૮૩૫/૨૦૨૫
અમદાવાદ ખાતેની ગુજરાત હાઈકોર્ટના એસસીએ નં. ૧૪૫૪૦, ૧૪૫૪૧ અને ૧૪૫૪૨/૨૦૧૫ માં તારીખ ૨૮.૦૪.૨૦૧૬ ના ચુકાદા અને હુકમ સામે

પક્ષકારો વતી ઉપસ્થિતિ

અપીલકર્તા તરફથી વિદ્વાન વકીલશ્રીઓ:

બલબીર સિંહ, પરિષ્ઠ વકીલ, રાજેશ રાવલ, કરણ સચદેવ, અશ્વિની કુમાર.

સામાવાળા તરફથી વિદ્વાન વકીલશ્રીઓ:

સુશ્રી નિશા બાગચી, પરિષ્ઠ વકીલ, નલિન કોહલી, સાર્થક કરોલ, અભિષેક સિંહ, પ્રત્યુષ શ્રીવાસ્તવ, બી. કૃષ્ણ પ્રસાદ.

સુપ્રિમ કોર્ટનો ચુકાદો / હુકમ

ચુકાદો

ઉજ્જલ ભુયાન, ન્યાયમૂર્તિ

વિશેષ રજા દ્વારા પ્રસ્તુત સિવિલ અપીલો અમદાવાદ ખાતેની ગુજરાત હાઇકોર્ટ (જે હવે પછી સંક્ષિપ્તમાં ‘હાઇકોર્ટ’ તરીકે ઉલ્લેખિત છે) ની ડિવિઝન બેંચ દ્વારા સ્પેશિયલ સિવિલ એપિલિકેશન નં. ૧૪૫૪૦, ૧૪૫૪૧ અને ૧૪૫૪૨/૨૦૧૫ (રુચિ સોયા ઇન્ડસ્ટ્રીઝ લિમિટેડ વિરુદ્ધ ભારત સંઘ અને અન્ય) માં તારીખ ૨૮.૦૪.૨૦૧૬ ના રોજ પસાર કરવામાં આવેલા ચુકાદા અને હુકમ સામે નિર્દેશિત છે.

૨. ત્રણેય અપીલોનો વિષયવસ્તુ સમાન છે અને કાર્યવાહીના પક્ષકારો પણ સામાન્ય છે. તેથી, તમામ અપીલોની સુનાવણી સંયુક્ત રીતે કરવામાં આવી હતી અને આ સંયુક્ત ચુકાદા અને હુકમ દ્વારા તેમનો નિકાલ કરવામાં આવી રહ્યો છે. વાસ્તવમાં, સામેલ રિફંડના જથ્થા સિવાય તમામ અપીલોની હકીકતો સમાન છે.
૩. યોગ્ય પરિપ્રેક્ષ્ય માટે સંબંધિત હકીકતો નોંધી શકાય.
૪. મેસર્સ એમ.પી. ગ્લાયકેમ ઇન્ડસ્ટ્રીઝ લિમિટેડ (સંક્ષિપ્તમાં ‘એમ.પી. ગ્લાયકેમ’) એ જામનગર ખાતે જથ્થાબંધ ખાદ્ય ગ્રેડના ફૂડ ડીગ્રમ્ડ સોયાબીન તેલનો અમુક જથ્થો આયાત કર્યો હતો અને સ્થાનિક વપરાશ માટે આયાત કરેલ માલની મંજૂરી (કિલયરન્સ) મેળવવા માટે તારીખ ૦૨.૦૯.૨૦૦૨ ના રોજ બિલ ઓફ એન્ટ્રી દાખલ કરી હતી. કસ્ટમ્સ વિભાગ (વિભાગ) એ તે કારણોસર માલ કિલયર કર્યો ન હતો કે

અપીલકર્તાએ કસ્ટમ્સ એક્ટ, ૧૯૬૨ (જે હવે પછી ‘કસ્ટમ્સ એક્ટ’ તરીકે ઉલ્લેખિત છે) ની કલમ ૧૪(૨) અનુસાર આયાત કરેલ માલ માટે નિર્ધારિત ટેરિફ મૂલ્યના આધારે વધુ કસ્ટમ્સ ડ્યુટી ચૂકવવી જરૂરી હતી. અપીલકર્તાની દલીલ એવી હતી કે માલની આયાત સમયે કસ્ટમ્સ એક્ટની કલમ ૧૪(૨) હેઠળ ટેરિફ મૂલ્ય નિર્ધારિત કરતું ભારત સરકાર દ્વારા બહાર પાડવામાં આવેલું સંબંધિત જાહેરનામું અમલમાં આવ્યું ન હતું. તેથી, અપીલકર્તા માત્ર કસ્ટમ્સ એક્ટની કલમ ૧૪(૧) માં સમાવિષ્ટ જોગવાઈઓ અનુસાર જ ડ્યુટી ચૂકવવા જવાબદાર હતા.

૫. આયાત કરેલ માલ રોકી રાખવામાં આવતા મડાગાંઠ સર્જાઈ હોવાથી, અપીલકર્તાએ આયાત કરેલા માલ એટલે કે ફૂડ ડીગમ્ડ સોયાબીન તેલ (જે હવે પછી ‘વિષયવસ્તુ માલ’ તરીકે પણ ઉલ્લેખિત છે) નું ટેરિફ મૂલ્ય નિર્ધારિત કરતા ભારત સરકાર દ્વારા બહાર પાડવામાં આવેલા જાહેરનામાની કાયદેસરતા તેમજ સદર જાહેરનામું અમલમાં આવવાની તારીખને પડકારતી હાઈકોર્ટ સમક્ષ સ્પેશિયલ સિવિલ એપ્લિકેશન નં. ૯૩૦૮/૨૦૦૨ દાખલ કરી હતી. પડકારવાના કારણો પૈકીનું એક કારણ એ હતું કે જાહેરનામું વેચાણ માટે ઉપલબ્ધ ન હતું અને તેથી તે જાહેર ક્ષેત્રમાં ન હતું. હાઈકોર્ટે તારીખ ૦૭.૧૦.૨૦૦૨ ના રોજ રિટ અરજી દાખલ કરતો હુકમ પસાર કર્યો હતો અને તે મતલબની વચગાળાની રાહત આપી હતી કે પ્રશ્નવાળા માલના કિલચરન્સ માટે, અપીલકર્તાએ કસ્ટમ્સ એક્ટની કલમ ૧૪(૧) અને ૧૪(૨) હેઠળની કસ્ટમ્સ ડ્યુટીના તફાવત માટે બેંક ગેરંટી રજૂ કરવી જોઈએ, અને સ્પષ્ટતા કરી હતી કે આ વ્યવસ્થા આખરી આકારણીના હુકમને આધીન રહેશે.

૬. તારીખ ૦૯.૧૦.૨૦૦૨ ના રોજ, અપીલકર્તાએ પોતાની બેંક મારફત વિભાગની તરફેણમાં રૂ. ૯,૧૯,૮૦૧.૦૦ ની તફાવતની રકમ માટે બેંક ગેરંટી રજૂ કરી હતી. આ જ મુદ્દા પર અન્ય બે રિટ અરજીઓમાં, ડ્યુટીની તફાવતની રકમ રૂ. ૪૫,૯૯,૦૦૬.૦૦ અને રૂ. ૨૨,૨૫,૦૫૨.૦૦ ની

મર્યાદા સુધીની બેંક ગેરંટીઓ રજૂ કરવામાં આવી હતી. અપીલકર્તા દ્વારા ઉપરોક્ત મુજબ બેંક ગેરંટીઓ રજૂ કરવા પર, કસ્ટમ્સ એક્ટની કલમ ૧૪(૧) હેઠળ ચૂકવવાપાત્ર કસ્ટમ્સ ડ્યુટી ચૂકવીને વિષયવસ્તુ માલને કિલયર કરવાની પરવાનગી આપવામાં આવી હતી.

૭. તે દરમિયાન, બોમ્બે હાઇકોર્ટના તારીખ ૩૦.૦૬.૨૦૦૬ ના હુકમ મુજબ મેસર્સ એમ.પી. ગ્લાયકેમ ઇન્ડસ્ટ્રીઝ લિમિટેડ મેસર્સ રુચિ સોયા ઇન્ડસ્ટ્રીઝ લિમિટેડ સાથે વિલીન થઈ ગઈ હતી અને ત્યારપછી મેસર્સ રુચિ સોયા ઇન્ડસ્ટ્રીઝ લિમિટેડ તરીકે ઓળખાવા લાગી હતી.
૮. સ્પેશિયલ સિવિલ એપ્લિકેશન નં. ૯૩૦૮/૨૦૦૨ તેમજ અન્ય બે રિટ અરજીઓનો હાઇકોર્ટ દ્વારા તારીખ ૧૩.૦૯.૨૦૧૨ ના ચુકાદા અને હુકમ દ્વારા આખરી નિર્ણય કરવામાં આવ્યો હતો. ત્રણેય રિટ અરજીઓ ફગાવી દેવામાં આવી હતી. પરિણામે, અગાઉ આપવામાં આવેલી વચગાળાની રાહત રદ થઈ ગઈ હતી.
૯. તારીખ ૧૩.૦૯.૨૦૧૨ ના ઉપરોક્ત ચુકાદા અને હુકમ સામે, અપીલકર્તાએ આ કોર્ટ સમક્ષ સિવિલ અપીલ નં. ૧૮૦૮-૧૮૧૩/૨૦૧૩ દાખલ કરી હતી.
૧૦. જ્યારે આ કોર્ટ સમક્ષ સિવિલ અપીલો પેન્ડિંગ હતી, ત્યારે વિભાગે તારીખ ૨૮.૦૧.૨૦૧૩ ના રોજ બેંક ગેરંટીઓ વટાવી લીધી હતી અને બેંક ગેરંટીઓ દ્વારા આવરી લેવાયેલી રકમ પોતાના હસ્તક લઈ લીધી હતી.
૧૧. આ કોર્ટ દ્વારા અન્ય સમાન સિવિલ અપીલો સાથે સિવિલ અપીલ નં. ૧૮૦૮-૧૮૧૩/૨૦૧૩ ની સુનાવણી કરવામાં આવી હતી અને તારીખ ૦૫.૦૫.૨૦૧૫ ના સંયુક્ત હુકમ દ્વારા તેનો નિકાલ કરવામાં આવ્યો હતો. આ હુકમ હવે (૨૦૧૬) ૧૬ એસ.સી.સી. ૬૯૨ (ભારત સંઘ વિરુદ્ધ પરમ ઇન્ડસ્ટ્રીઝ લિમિટેડ) માં અહેવાલ થયેલ છે. આ કોર્ટે ઠેરવ્યું

હતું કે જો કે જે તારીખે માલ કિલચર કરવામાં આવ્યો હતો તે તારીખે જાહેરનામું પ્રકાશિત કરવામાં આવ્યું હોઈ શકે છે, પરંતુ તે સેન્ટ્રલ બોર્ડ ઓફ એક્સાઈઝ એન્ડ કસ્ટમ્સ (જે હવે પછી સંક્ષિપ્તમાં ‘બોર્ડ’ તરીકે ઉલ્લેખિત છે) દ્વારા વેચાણ માટે મૂકવામાં આવ્યું ન હતું, જે ઘટના તે પછી ઘણી મોડી બની હતી. તેથી, સદર જાહેરનામાના આધારે ડ્યુટીની તફાવતની રકમનો દાવો કરવો એ વિભાગ તરફથી વ્યાજબી અને કાયદેસર ન હતું. તેથી અન્ય મુદ્દાઓમાં ગયા વિના માત્ર આ મુદ્દા પર અપીલો મંજૂર કરવામાં આવી હતી.

૧૨. તારીખ ૦૪.૦૬.૨૦૧૬ ના રોજ, અપીલકર્તાએ બેંક ગેરંટીઓ દ્વારા સુરક્ષિત કરાયેલી ડ્યુટીની તફાવતની રકમોના રિફંડની માંગ કરતી ત્રણ સમાન રિફંડ અરજીઓ વિભાગ સમક્ષ દાખલ કરી હતી. બેંક ગેરંટીઓ વટાવીને વિભાગ દ્વારા એકત્રિત કરવામાં આવેલી ડ્યુટીની તફાવતની રકમનું પ્રમાણ નીચે મુજબ છે:

- (૧) પ્રથમ રિટ અરજી: રૂ. ૯,૧૯,૮૦૧.૦૦;
- (૨) બીજી રિટ અરજી: રૂ. ૪૫,૯૯,૦૦૬.૦૦; અને
- (૩) ત્રીજી રિટ અરજી: રૂ. ૨૨,૨૫,૦૫૨.૦૦.

૧૩. વિભાગે અપીલકર્તાને તારીખ ૧૭.૦૬.૨૦૧૫ ના રોજ પત્ર જારી કરીને બે મુદ્દા ઉઠાવ્યા હતા: પ્રથમ મુદ્દો યોગ્ય ફોર્મેટમાં રિફંડ અરજી દાખલ ન કરવા અંગેનો હતો અને બીજો મુદ્દો એ દર્શાવવા માટે કે રિફંડનો દાવો અયોગ્ય સમૃદ્ધિના સિદ્ધાંતથી બાધિત નથી, સંબંધિત સમયગાળા માટે બેલેન્સ શીટ, નફા-નુકસાન ખાતું વગેરે જેવા દસ્તાવેજો રજૂ ન કરવા સંબંધિત હતો.

૧૪. અપીલકર્તાના જણાવ્યા મુજબ, પ્રસ્તુત કેસની હકીકતોમાં, અયોગ્ય સમૃદ્ધિનો પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થતો ન હતો અને સદર સિદ્ધાંત ચોક્કસપણે લાગુ પડતો નથી. અપીલકર્તાની દલીલ એ છે કે માંગવામાં આવેલી

વિગતો કસ્ટમ્સ એક્ટની કલમ ૨૭ ની જરૂરિયાતોના પરિણામે હતી પરંતુ કલમ ૨૭ જે અયોગ્ય સમૃદ્ધિના સિદ્ધાંતને સમાવિષ્ટ કરે છે તેની પ્રસ્તુત કેસમાં કોઈ પ્રસ્તુતતા નથી. તેના દ્વારા કોઈ વધારાની અથવા તફાવતની ડ્યુટી ચૂકવવામાં આવી ન હતી; હાઈકોર્ટના હુકમો અનુસાર ડ્યુટીની તફાવતની રકમ સુરક્ષિત કરવા માટે જામીનગીરી તરીકે બેંક ગેરંટીઓ રજૂ કરવામાં આવી હતી. ગમે તે હોય, અપીલકર્તાએ તારીખ ૩૦.૦૬.૨૦૧૫ નો જવાબ પત્ર રજૂ કર્યો હતો જેમાં નિર્દેશ કર્યો હતો કે જો કે તેણે તારીખ ૧૭.૦૬.૨૦૧૫ ના પત્રની જરૂરિયાતોનું પાલન કર્યું હતું, તેમ છતાં વિભાગ દ્વારા વટાવવામાં આવેલી બેંક ગેરંટીઓ દ્વારા આવરી લેવાયેલી રકમ પરમ ઇન્ડસ્ટ્રીઝ લિમિટેડ (ઉપર્યુક્ત) માં આ કોર્ટના તારીખ ૦૫.૦૫.૨૦૧૫ ના ચુકાદા અનુસાર રિફંડપાત્ર બની ગઈ હતી. કેસની હકીકતોમાં કલમ ૨૭ લાગુ પડતી નથી. તેથી, એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે ડ્યુટીની તફાવતની રકમનો બોજ ગ્રાહકો પર તબદીલ કરવામાં આવ્યો ન હતો અને તેથી, અપીલકર્તા દ્વારા કોઈ અયોગ્ય સમૃદ્ધિ થઈ ન હતી તે સાબિત કરવા માટે માંગવામાં આવેલા દસ્તાવેજો રજૂ કરવાનો વિભાગે આગ્રહ રાખવો જોઈએ નહીં.

૧૫. તેમ છતાં, વિભાગે અપીલકર્તાની ઉપરોક્ત દલીલને અવગણી હતી અને તેના બદલે તારીખ ૩૦.૦૭.૨૦૧૫ ના રોજ બીજો પત્ર જારી કરીને ફરીથી તે જ દસ્તાવેજો રજૂ કરવાનો આગ્રહ રાખ્યો હતો. અપીલકર્તાના જણાવ્યા મુજબ, ઘણી વ્યક્તિગત બેઠકો અને મૌખિક વિનંતીઓ છતાં, વિભાગ મક્કમ રહ્યું હતું કે અપીલકર્તાએ એ સાબિત કરવાનો બોજ ઉઠાવવો પડશે કે તેણે પોતાને અયોગ્ય રીતે સમૃદ્ધ કર્યો નથી અને તેથી, તે રિફંડ મેળવવા માટે હકદાર બનશે.

૧૬. તે તબક્કે, અપીલકર્તાએ હાઈકોર્ટ સમક્ષ સ્પેશિયલ સિવિલ એપિલિકેશન નં. ૧૪૫૪૦/૨૦૧૫ દાખલ કરી હતી. સ્પેશિયલ સિવિલ એપિલિકેશન નં. ૧૪૫૪૧ અને ૧૪૫૪૨/૨૦૧૫ તરીકે અન્ય બે રિટ અરજીઓ પણ

દાખલ કરવામાં આવી હતી. તારીખ ૧૭.૦૬.૨૦૧૫ અને ૩૦.૦૭.૨૦૧૫ ના પત્રોને રદબાતલ ઠેરવવા માટે અને કસ્ટમ્સ એક્ટની કલમ ૨૭ ના પાલનનો આગ્રહ રાખ્યા વિના વિભાગ દ્વારા બળજબરીપૂર્વક વટાવવામાં આવેલી બેંક ગેરંટીઓ દ્વારા આવરી લેવાયેલી રકમ રિફંડ કરવાનો વિભાગને નિર્દેશ આપવા માટે અરજ કરવામાં આવી હતી.

૧૭. તારીખ ૨૮.૦૪.૨૦૧૬ ના સંયુક્ત ચુકાદા અને હુકમ દ્વારા, હાઇકોર્ટે ત્રણેય રિટ અરજીઓ ફગાવી દીધી હતી. જો કે, એવું અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું કે રિટ અરજીઓ ફગાવી દેવા છતાં, અયોગ્ય સમૃદ્ધિના પ્રશ્નના સંદર્ભમાં માંગવામાં આવ્યા મુજબ વિભાગ સમક્ષ જરૂરી દસ્તાવેજો રજૂ કરવા માટે અપીલકર્તા માટે માર્ગ ખુલ્લો રહેશે. હાઇકોર્ટે નિર્દેશ આપ્યો હતો કે જો આવા દસ્તાવેજો તારીખ ૩૧.૦૭.૨૦૧૬ સુધીમાં રજૂ કરવામાં આવે, તો વિભાગે કાયદા અનુસાર રિફંડ અરજીઓ પર કાર્યવાહી કરવી જોઈએ.

૧૮. તેનાથી નારાજ થઈને સંબંધિત વિશેષ રજા અરજીઓ દાખલ કરવામાં આવી હતી. તારીખ ૨૨.૦૮.૨૦૧૬ ના હુકમ દ્વારા, આ કોર્ટે નોટિસ જારી કરી હતી અને નિર્દેશ આપ્યો હતો કે તે દરમિયાન કોઈ દબાણપૂર્વકના પગલાં ભરવામાં ન આવે. આખરે, તારીખ ૦૪.૦૩.૨૦૨૫ ના રોજ વિશેષ રજા અરજીઓની સુનાવણી દરમિયાન રજા મંજૂર કરવામાં આવી હતી. તારીખ ૦૪.૦૩.૨૦૨૫ ના રોજ યોજાયેલી સુનાવણીમાં, આઈ.એ. નં. ૪૧૩૭૧/૨૦૨૪ મંજૂર કરવામાં આવી હતી, જેના દ્વારા અપીલકર્તાનું નામ મેસર્સ રુચિ સોયા ઇન્ડસ્ટ્રીઝ લિમિટેડથી બદલીને મેસર્સ પતંજલિ ફૂડ્સ લિમિટેડ કરવામાં આવ્યું હતું.

૧૯. અપીલકર્તા તરફથી ઉપસ્થિત વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલ શ્રી બલબીર સિંઘે વાદગ્રસ્ત ચુકાદા પર પ્રહાર કરતા રજૂઆત કરી હતી કે હાઇકોર્ટે આ કેસની

હકીકતો પર અયોગ્ય સમૃદ્ધિનો સિદ્ધાંત લાગુ પડે છે તેમ ઠેરવીને અને તે રીતે રિટ અરજીઓ ફગાવી દઈને પોતાની જાતને ગેરમાર્ગે દોરી છે. વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલ રજૂઆત કરે છે કે વાસ્તવિક મૂળભૂત પ્રશ્ન એ છે કે શું રિટ અરજીઓ ફગાવી દેવાયા પછી, હાઈકોર્ટના વચગાળાના હુકમ અનુસાર અપીલકર્તા દ્વારા જામીનગીરી તરીકે રજૂ કરવામાં આવેલી બેંક ગેરંટીઓની વિભાગ દ્વારા કરવામાં આવેલી બળજબરીપૂર્વકની વટાવણીને અપીલકર્તા દ્વારા ‘ચૂકવવામાં આવેલી’ ડ્યુટી અથવા ડ્યુટીની તફાવતની રકમ કહી શકાય.

૧૯.૧. વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલ રજૂઆત કરે છે કે કસ્ટમ્સ એક્ટની કલમ ૨૭ માં સમાવિષ્ટ જોગવાઈઓ સેન્ટ્રલ એક્સાઈઝ એક્ટ, ૧૯૪૪ (જે હવે પછી ‘સેન્ટ્રલ એક્સાઈઝ એક્ટ’ તરીકે ઉલ્લેખિત છે) ની કલમ ૧૧બી ને સમકક્ષ (પરી મટેરિયા) છે. કસ્ટમ્સ એક્ટની કલમ ૨૭ અથવા તે બાબતે સેન્ટ્રલ એક્સાઈઝ એક્ટની કલમ ૧૧બી માં વપરાયેલી ભાષા અનુસાર બેંક ગેરંટીની વટાવણીને ડ્યુટીની ચૂકવણી સમાન ગણી શકાય નહીં.

૧૯.૨. આ પ્રશ્ન આ કોર્ટ દ્વારા ઓસ્વાલ એગ્રો મિલ્સ લિમિટેડ વિરુદ્ધ આસિસ્ટન્ટ કલેક્ટર ઓફ સેન્ટ્રલ એક્સાઈઝ, ડિવિઝન લુધિયાણા^૧ માં પહેલેથી જ સ્થિર કરવામાં આવ્યો છે જે નિર્ણયનું આ કોર્ટની બંધારણીય બેંચ દ્વારા સોમૈયા ઓર્ગેનિક્સ (ઇન્ડિયા) લિમિટેડ વિરુદ્ધ ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્ય^૨ માં સમર્થન કરવામાં આવ્યું છે. આ કોર્ટે ઠેરવ્યું છે કે જ્યારે બેંક ગેરંટી જામીનગીરી તરીકે આપવામાં આવી હોય અને કરદાતા કેસ હારી ગયા પછી મહેસૂલ તંત્ર દ્વારા તેને વટાવી લેવામાં આવે

1 (૧૯૯૪) ૨ એસ.સી.સી. ૫૪૬

2 (૨૦૦૧) ૫ એસ.સી.સી. ૫૧૯

ત્યારે અયોગ્ય સમૃદ્ધિનો સિદ્ધાંત અમલમાં આવશે નહીં. એવું ઠેરવવામાં આવ્યું છે કે કરદાતાએ તે રકમ ડ્યુટી તરીકે ચૂકવી હતી તેમ કહી શકાય નહીં; તેથી, આવી વટાવણી અયોગ્ય સમૃદ્ધિના વ્યાપની બહાર રહેશે.

૧૯.૩. વિદ્વાન પરિષ્ઠ વકીલ રજૂઆત કરે છે કે પરમ ઇન્ડસ્ટ્રીઝ લિમિટેડ (ઉપર્યુક્ત) માં આ કોર્ટે અપીલકર્તાની અપીલો મંજૂર કરીને એવું ઠેરવ્યા પછી કે માલ કિલયર કરવામાં આવ્યો તે સમયે બોર્ડ દ્વારા વેચાણ માટે મૂકવામાં ન આવેલા જાહેરનામાના આધારે ડ્યુટીની તફાવતની રકમનો દાવો કરવો એ વિભાગ માટે વ્યાજબી અને કાયદેસર ન હતું, ડ્યુટીની તફાવતની રકમ માટે અપીલકર્તા દ્વારા જામીનગીરી તરીકે રજૂ કરાયેલી બેંક ગેરંટીઓને બળજબરીપૂર્વક વટાવી લીધા પછી નાણાં પોતાની પાસે રાખી મૂકવાની સામાવાળાઓની કાર્યવાહી સંપૂર્ણપણે અસમર્થનીય બની ગઈ છે. વાસ્તવમાં, હાઇકોર્ટનો ચુકાદો આ કોર્ટની સક્રિય વિચારણા હેઠળ હતો તે સારી રીતે જાણતા હોવા છતાં સામાવાળાઓએ બેંક ગેરંટીઓ વટાવવામાં અત્યંત ઉતાવળ કરી હતી. સામાવાળાઓ આ કોર્ટના નિર્ણયની રાહ જોઈ શક્યા હોત, બલ્કે તેમણે રાહ જોવી જોઈતી હતી. હવે જ્યારે આ કોર્ટે અપીલકર્તાની દલીલને માન્ય રાખી છે, ત્યારે કોઈને કોઈ બહાને સામાવાળાઓ અયોગ્ય સમૃદ્ધિની અસમર્થનીય દલીલ આગળ ધરીને રિફંડને નિષ્ફળ બનાવવાનો પ્રયાસ કરી રહ્યા છે. ચોક્કસ અર્થમાં (સ્ટ્રિક્ટો સેન્સુ), તેઓ રજૂઆત કરે છે કે, આ રિફંડનો કેસ નથી કારણ કે અપીલકર્તા દ્વારા કોઈ ડ્યુટી ‘ચૂકવવામાં’ આવી ન હતી. તેથી કસ્ટમ્સ એક્ટની કલમ ૨૭ આકર્ષાશે નહીં. આમ

અપીલકર્તા માટે કસ્ટમ્સ એક્ટની કલમ ૨૭ અનુસારની પ્રક્રિયાનું પાલન કરવું જરૂરી નથી.

૧૯.૪. તેઓ રજૂઆત કરે છે કે આ કોર્ટે અપીલકર્તાની એ દલીલ માન્ય રાખી હોવા છતાં કે આયાતી માલ માટે કોઈ તફાવતની ડ્યુટી ચૂકવવાની જરૂર ન હતી, એકપક્ષીય અને મનસ્વી રીતે બેંક ગેરંટીઓ વટાવી લીધા પછી રકમ અટકાવી રાખવી કાયદાની દ્રષ્ટિએ તદ્દન ટકી શકે તેવી નથી. આ સંજોગોમાં, સામાવાળાઓને ગેરકાયદેસર રીતે અટકાવી રાખેલી રકમ અપીલકર્તાને તાત્કાલિક મુક્ત કરવાનો નિર્દેશ આપવો જોઈએ. તેથી, વાદગ્રસ્ત ચુકાદો અને હુકમ રદબાતલ થવાને પાત્ર છે.

૨૦. તેનાથી વિપરીત, સામાવાળાઓ તરફથી ઉપસ્થિત વિદ્વાન પરિષ્ઠ વકીલ સુશ્રી નિશા બાગચી રજૂઆત કરે છે કે અપીલકર્તાએ ડ્યુટીની તફાવતની રકમોને આવરી લેતી કુલ ત્રણ બેંક ગેરંટીઓ રજૂ કરી હતી, જેની વિગતો નીચે મુજબ છે:

તારીખ	રકમ
૦૯.૧૦.૨૦૦૨	રૂ. ૯,૧૯,૮૦૧.૦૦
૧૦.૧૦.૨૦૦૨	રૂ. ૪૫,૯૯,૦૦૬.૦૦
૨૪.૧૦.૨૦૦૧	રૂ. ૨૨,૨૫,૦૫૨.૦૦

૨૦.૧. હાઈકોર્ટ દ્વારા તારીખ ૧૩.૦૯.૨૦૧૨ ના રોજ રિટ અરજીઓ ફગાવી દેવામાં આવ્યા પછી, સામાવાળાઓએ તારીખ ૨૨.૦૧.૨૦૧૩ ના રોજ રૂ. ૯,૧૯,૮૦૧.૦૦ ની બેંક ગેરંટી અને તારીખ ૨૮.૦૧.૨૦૧૩ ના રોજ અન્ય બે બેંક ગેરંટીઓ વટાવી લીધી હતી. રિટ અરજીઓ ફગાવી દેવાયા પછી બેંક ગેરંટીઓ ન વટાવવા માટે સામાવાળાઓ પર કોઈ કાનૂની મનાઈ હુકમ ન હતો.

૨૦.૨. તેઓ રજૂઆત કરે છે કે જો કે અપીલકર્તાએ તારીખ ૦૪.૦૬.૨૦૧૫ ના રોજ ત્રણ રિફંડ અરજીઓ દાખલ કરી હતી, પરંતુ તેણે કસ્ટમ્સ એક્ટની કલમ ૨૭ હેઠળ જરૂરી રિફંડ દાવાઓના સમર્થનમાં કોઈ સંબંધિત દસ્તાવેજ જોડ્યા ન હતા. તેથી, સામાવાળા નં. ૩ એ તારીખ ૧૭.૦૬.૨૦૧૫ ના પત્ર દ્વારા અપીલકર્તાને જાણ કરી હતી કે રિફંડના દાવા યોગ્ય ફોર્મેટમાં દાખલ કરવામાં આવ્યા નથી અને જરૂરી દસ્તાવેજો જોડવામાં આવ્યા નથી. જો કે ત્યારબાદ દાવાઓ યોગ્ય ફોર્મેટમાં દાખલ કરવામાં આવ્યા હતા પરંતુ તેમ છતાં જરૂરી દસ્તાવેજો જોડવામાં આવ્યા ન હતા. તેથી, સામાવાળા નં. ૩ એ તારીખ ૩૦.૦૭.૨૦૧૫ ના રોજ જરૂરી દસ્તાવેજો રજૂ કરવા માટે અપીલકર્તાને ફરીથી પત્ર લખ્યો હતો. સામાવાળા નં. ૩ ની આવી કાયદેસરની વિનંતીનું પાલન કરવાને બદલે, અપીલકર્તાએ રિટ અરજીઓ દાખલ કરીને હાઈકોર્ટનો સંપર્ક કર્યો હતો. હાઈકોર્ટે રિટ અરજીઓ યોગ્ય રીતે ફગાવી દીધી હતી પરંતુ તેમ છતાં અપીલકર્તાને જરૂરી દસ્તાવેજો રજૂ કરીને રિફંડનો દાવો કરવાની છૂટ આપી હતી.

૨૦.૩. તેઓ વધુમાં રજૂઆત કરે છે કે વાદગ્રસ્ત હુકમના પાલનમાં અપીલકર્તાએ ચાર્ટર્ડ એકાઉન્ટન્ટ દ્વારા પ્રમાણિત સમગ્ર સંબંધિત દસ્તાવેજો રજૂ કરવાને બદલે તારીખ ૨૫.૦૭.૨૦૧૬ ના પત્ર દ્વારા માત્ર નાણાકીય વર્ષ ૨૦૧૫-૧૬ ને લગતા દસ્તાવેજો રજૂ કર્યા હતા, જે યોગ્ય રીતે સ્થાપિત કરી શક્યા હોત કે અનુરૂપ નાણાકીય વર્ષો ૨૦૦૧-૦૨ અને ૨૦૦૨-૦૩ માટે હિસાબી ચોપડાઓમાં ડ્યુટીની તફાવતની રકમનો હિસાબ કેવી રીતે રાખવામાં આવ્યો છે. અપીલકર્તાના અસહકાર છતાં, સામાવાળા નં. ૩ એ કસ્ટમ્સ એક્ટની કલમ ૨૭ અનુસાર રિફંડ

મંજૂર કર્યું હતું પરંતુ અયોગ્ય સમૃદ્ધિના સિદ્ધાંત હેઠળની જવાબદારીઓનું પાલન ન કરવા બદલ કસ્ટમ્સ એક્ટની કલમ ૨૮ડી સાથે વંચાણે લેતાં કલમ ૨૮સી અનુસાર રિફંડની રકમ ગ્રાહક કલ્યાણ ભંડોળ (કન્ઝ્યુમર વેલફેર ફંડ) માં જમા કરવાનો હુકમ કર્યો હતો.

૨૦.૪. વિદ્વાન પરિષ્ઠ વકીલ રજૂઆત કરે છે કે કેસની હકીકતો અને સંજોગોમાં અપીલકર્તા દ્વારા ઉઠાવવામાં આવેલી દલીલ સંપૂર્ણપણે ગેરસમજભરી છે. આ એવો કેસ છે જ્યાં અપીલકર્તા કસ્ટમ્સ એક્ટની કલમ ૨૭ હેઠળની જરૂરિયાતો પૂરી કરે તે શરતે રિફંડ મેળવવા માટે હકદાર બને, જે કરવામાં તે નિષ્ફળ ગયું છે. અપીલોમાં કોઈ ગુણદોષ નથી. તદનુસાર, અપીલો ફગાવી દેવાને પાત્ર છે.

૨૧. પક્ષકારોના વિદ્વાન વકીલશ્રીઓ દ્વારા કરવામાં આવેલી રજૂઆતો પર કોર્ટે યોગ્ય વિચારણા કરી છે.

૨૨. સામાવાળા તેમજ હાઇકોર્ટે એવું ઠેરવ્યું હોવાથી કે પ્રસ્તુત કેસની હકીકતો પર અયોગ્ય સમૃદ્ધિનો સિદ્ધાંત લાગુ પડશે, અને તેથી, અપીલકર્તાએ સદર સિદ્ધાંત હેઠળની પ્રક્રિયા અને જરૂરિયાતોનું પાલન કરવું જરૂરી રહેશે, તેથી ચાલો આપણે આ સિદ્ધાંતની સંક્ષિપ્તમાં ચર્ચા કરીએ. કસ્ટમ્સ એક્ટની કલમ ૨૭ અને સેન્ટ્રલ એક્સાઇઝ એક્ટની કલમ ૧૧બી રિફંડના પ્રશ્ન સાથે સંબંધિત છે. અયોગ્ય સમૃદ્ધિનો સિદ્ધાંત લાગુ કરીને રિફંડ આંશિક રીતે અથવા સંપૂર્ણપણે નકારી શકાય છે. આપણે ઉપરોક્ત વિભાવનાનું પરીક્ષણ કરીએ તે પહેલાં, કસ્ટમ્સ એક્ટની કલમ ૨૭ નો સંદર્ભ લેવો યોગ્ય રહેશે. સંબંધિત સમયે અમલમાં હતી તે મુજબ કસ્ટમ્સ એક્ટની કલમ ૨૭(૧) નીચે મુજબ વંચાય છે:

(૧) કોઈપણ ડ્યુટીના રિફંડનો દાવો કરનાર કોઈપણ વ્યક્તિ—

(૧) આકારણીના હુકમના અનુસંધાનમાં તેના દ્વારા ચૂકવવામાં આવેલ; અથવા

(૨) તેના દ્વારા ભોગવવામાં આવેલ,

આવી ડ્યુટી અને આવી ડ્યુટી પર ચૂકવેલ વ્યાજ, જો કોઈ હોય તો, તેના રિફંડ માટે આસિસ્ટન્ટ કમિશનર ઓફ કસ્ટમ્સ અથવા ડેપ્યુટી કમિશનર ઓફ કસ્ટમ્સને—

(એ) કોઈપણ વ્યક્તિ દ્વારા તેના વ્યક્તિગત ઉપયોગ માટે અથવા સરકાર દ્વારા અથવા કોઈપણ શૈક્ષણિક, સંશોધન અથવા સમાવતી સંસ્થા અથવા હોસ્પિટલ દ્વારા કરવામાં આવેલી કોઈપણ આયાતના કિસ્સામાં, એક વર્ષની મુદત પૂરી થતાં પહેલાં;

(બી) અન્ય કોઈપણ કિસ્સામાં, છ મહિનાની મુદત પૂરી થતાં પહેલાં,

આ સંબંધમાં બનાવેલા વિનિયમોમાં નિર્દિષ્ટ કરવામાં આવે તેવા ફોર્મ અને રીતે ડ્યુટી અને આવી ડ્યુટી પર ચૂકવેલ વ્યાજ, જો કોઈ હોય તો, ની ચુકવણીની તારીખથી અરજી કરી શકે છે અને અરજી સાથે એવા દસ્તાવેજો અથવા અન્ય પુરાવા (કલમ ૨૮સી માં ઉલ્લેખિત દસ્તાવેજો સહિત) સામેલ રાખવાના રહેશે જે અરજદાર એ સ્થાપિત કરવા માટે રજૂ કરી શકે કે ડ્યુટી અને આવી ડ્યુટી પર ચૂકવેલ વ્યાજની રકમ, જો કોઈ હોય તો, જેના સંબંધમાં આવા રિફંડનો દાવો કરવામાં આવ્યો છે તે તેની પાસેથી વસૂલ કરવામાં આવી હતી, અથવા તેના દ્વારા ચૂકવવામાં આવી હતી અને આવી ડ્યુટી અને આવી ડ્યુટી પર ચૂકવેલ વ્યાજનો બોજ, જો કોઈ હોય તો, તેના દ્વારા અન્ય કોઈ વ્યક્તિ પર તબદીલ કરવામાં આવ્યો ન હતો:

પરંતુ સેન્ટ્રલ એક્સાઈઝ એન્ડ કસ્ટમ્સ લોઝ (એમેન્ડમેન્ટ) એક્ટ, ૧૯૯૧ ના પ્રારંભ પહેલાં જ્યાં રિફંડ માટે અરજી કરવામાં આવી હોય, ત્યાં આવી અરજી આ પેટા-કલમ હેઠળ કરવામાં આવી હોવાનું માનવામાં

આવશે અને પેટા-કલમ (૨) ની જોગવાઈઓ અનુસાર તેનો નિકાલ કરવામાં આવશે:

પરંતુ વધુમાં કે એક વર્ષ અથવા છ મહિનાની સમયમર્યાદા, યથાપ્રસંગ, ત્યાં લાગુ પડશે નહીં જ્યાં કોઈપણ ડ્યુટી અને આવી ડ્યુટી પર ચૂકવેલ વ્યાજ, જો કોઈ હોય તો, વિરોધ હેઠળ ચૂકવવામાં આવ્યું હોય:

પરંતુ એ પણ કે કલમ ૨૫ ની પેટા-કલમ (૨) હેઠળ બહાર પાડવામાં આવેલા વિશેષ હુકમ દ્વારા જે માલને ડ્યુટીની ચુકવણીમાંથી મુક્તિ આપવામાં આવી હોય તેવા માલના કિસ્સામાં, એક વર્ષ અથવા છ મહિનાની સમયમર્યાદા, યથાપ્રસંગ, આવા હુકમ જારી થયાની તારીખથી ગણવામાં આવશે:

પરંતુ એ પણ કે જ્યાં અપીલ અધિકારી, અપીલ ટ્રિબ્યુનલ અથવા કોઈપણ કોર્ટના ચુકાદા, હુકમનામા, હુકમ અથવા નિર્દેશના પરિણામે ડ્યુટી રિફંડપાત્ર બને છે, ત્યાં એક વર્ષ અથવા છ મહિનાની સમયમર્યાદા, યથાપ્રસંગ, આવા ચુકાદા, હુકમનામા, હુકમ અથવા નિર્દેશની તારીખથી ગણવામાં આવશે.

સ્પષ્ટીકરણ ૧. — આ પેટા-કલમના હેતુઓ માટે, આયાતકાર સિવાયની અન્ય કોઈ વ્યક્તિના સંબંધમાં, “ડ્યુટી અને આવી ડ્યુટી પર ચૂકવેલ વ્યાજ, જો કોઈ હોય તો, ની ચુકવણીની તારીખ” નો અર્થ આવી વ્યક્તિ દ્વારા “માલની ખરીદીની તારીખ” તરીકે કરવામાં આવશે.

સ્પષ્ટીકરણ ૨. — જ્યાં કલમ ૧૮ હેઠળ કોઈપણ ડ્યુટી કામચલાઉ ધોરણે ચૂકવવામાં આવે છે, ત્યાં એક વર્ષ અથવા છ મહિનાની સમયમર્યાદા, યથાપ્રસંગ, તેની આખરી આકારણી પછી ડ્યુટીના સરભરની તારીખથી ગણવામાં આવશે.

૨૩. ઉપરોક્ત જોગવાઈનો મૂળભૂત હેતુ એ છે કે કોઈપણ ડ્યુટીના રિફંડનો દાવો કરનાર કોઈપણ વ્યક્તિ આસિસ્ટન્ટ કમિશનર ઓફ કસ્ટમ્સ અથવા

ડેપ્યુટી કમિશનર ઓફ કસ્ટમ્સને આવી ડ્યુટી અને આવી ડ્યુટી પર ચૂકવેલ વ્યાજ, જો કોઈ હોય તો, ના રિફંડ માટે અરજી કરી શકે છે જો તેણે આકારણીના હુકમના અનુસંધાનમાં ડ્યુટી ચૂકવી હોય અથવા તેણે તે ભોગવી હોય. આવી અરજી નિયત સમયગાળામાં દાખલ કરવાની આવશ્યકતા ઉપરાંત એ સ્થાપિત કરવા માટેના દસ્તાવેજ અને અન્ય પુરાવાઓ સાથે પણ હોવી જોઈએ કે રિફંડ તરીકે માંગવામાં આવેલી ડ્યુટી અને વ્યાજની રકમ તેની પાસેથી વસૂલ કરવામાં આવી હતી અથવા તેના દ્વારા ચૂકવવામાં આવી હતી અને આવી ડ્યુટી અને વ્યાજનો બોજ તેના દ્વારા અન્ય કોઈ વ્યક્તિ પર તબદીલ કરવામાં આવ્યો ન હતો.

૨૪. આ કોર્ટની નવ ન્યાયાધીશોની બેંચે મફતલાલ ઈન્ડસ્ટ્રીઝ લિમિટેડ વિરુદ્ધ ભારત સંઘ^૩ માં આ સિદ્ધાંતની સંપૂર્ણ વિચારણા કરી હતી. આ કોર્ટે કાયદા વિરુદ્ધ એકત્રિત કરાયેલ એક્સાઈઝ અને કસ્ટમ્સ ડ્યુટીના રિફંડને લગતા વિવિધ પ્રશ્નો પર તેના તમામ પાસાઓમાં વિચારણા કરી હતી અને અયોગ્ય સમૃદ્ધિની વિભાવનાનું પણ પરીક્ષણ કર્યું હતું. ત્યારબાદ, એ અસ્વીકરણ સાથે નીચે મુજબના સિદ્ધાંતો તારવવામાં આવ્યા હતા કે તે સંપૂર્ણ ચાલી નથી:

(૧) જ્યાં કર/ડ્યુટીના રિફંડનો દાવો એ કારણસર કરવામાં આવ્યો હોય કે તે સેન્ટ્રલ એક્સાઈઝ એક્ટ અથવા કસ્ટમ્સ એક્ટની જોગવાઈઓનું ખોટું અર્થઘટન કરીને કે ખોટી રીતે લાગુ કરીને અથવા સદર અધિનિયમો હેઠળ બહાર પાડવામાં આવેલા કોઈપણ નિયમો, વિનિયમો અથવા જાહેરનામાઓનું ખોટું અર્થઘટન કરીને કે ખોટી રીતે લાગુ કરીને અરજદાર/વાદી પાસેથી વસૂલ કરવામાં આવ્યો છે, તો આવો દાવો અનિવાર્યપણે સંબંધિત કાયદાની જોગવાઈઓ હેઠળ અને તે અનુસાર તેમાં નિર્દિષ્ટ સત્તાવાળાઓ સમક્ષ અને તેમાં

૩ (૧૯૯૭) ૫ એસ.સી.સી. ૫૩૬

નિર્ધારિત સમયમર્યાદાની અંદર જ રજૂ કરવો પડશે. જ્યારે તે સંબંધમાં કોઈ દાવો (સૂટ) ટકી શકે તેમ નથી, ત્યારે અનુચ્છેદ ૩૨ અથવા અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ રિટ અધિકારક્ષેત્ર ઉપલબ્ધ રહેશે.

- (૨) તમામ રિફંડ દાવાઓ યથાપ્રસંગ સેન્ટ્રલ એક્સાઈઝ એક્ટ અથવા કસ્ટમ્સ એક્ટની જોગવાઈઓ હેઠળ જ દાખલ કરવા પડશે અને તેનો ન્યાયનિર્ણય કરવો પડશે.
- (૩) જ્યાં, જો કે, રિફંડનો દાવો એ કારણસર કરવામાં આવ્યો હોય કે જે સંબંધિત અધિનિયમ હેઠળ તે લાદવામાં આવ્યો હતો તેની જોગવાઈઓને ગેરબંધારણીય ઠેરવવામાં આવી છે, તો દાવો દાવો કાયદાના વ્યાપની બહારનો દાવો હોવાથી, કાં તો દાવા (સૂટ) દ્વારા અથવા રિટ અરજી દ્વારા કરી શકાય છે. આ સિદ્ધાંત, જો કે, એક અપવાદને આધીન છે. જ્યાં કોઈ વ્યક્તિ જોગવાઈની બંધારણીય કાયદેસરતાને પડકારતી હાઈકોર્ટ અથવા સુપ્રિમ કોર્ટનો સંપર્ક કરે છે પરંતુ અસફળ રહે છે, તો તે અન્ય વ્યક્તિ દ્વારા અન્ય કારણોસર મેળવેલી ગેરબંધારણીયતાની ઘોષણાનો લાભ લઈ શકતી નથી. આ એટલા માટે છે કારણ કે જ્યાં સુધી તેનો સંબંધ છે ત્યાં સુધી નિર્ણય આખરી બની ગયો છે અને અન્ય વ્યક્તિના કેસના નિર્ણયના આધારે તેને ફરીથી ખોલી શકાતો નથી. આવી પરિસ્થિતિમાં રિફંડનો દાવો સેન્ટ્રલ એક્સાઈઝ એક્ટ અથવા કસ્ટમ્સ એક્ટની જોગવાઈઓ દ્વારા સંચાલિત થઈ શકતો નથી.
- (૪) રિફંડનો દાવો ત્યારે જ સફળ થઈ શકે જો અરજદાર/વાદી એ સ્થાપિત કરે કે તેણે ડ્યુટીનો બોજ અન્ય વ્યક્તિ/અન્ય વ્યક્તિઓ પર તબદીલ કર્યો નથી. તેનો રિફંડનો દાવો ત્યારે જ મંજૂર/હુકમનામું કરવામાં આવશે જ્યારે તે સ્થાપિત કરશે કે

તેણે ડ્યુટીનો બોજ તબદીલ કર્યો નથી અથવા જે હદ સુધી તેણે તે તબદીલ કર્યો નથી, યથાપ્રસંગ. આ એટલા માટે છે કારણ કે જ્યાં ડ્યુટીનો બોજ તબદીલ કરવામાં આવ્યો હોય, ત્યાં દાવેદાર એવું કહી શકતો નથી કે તેને કોઈ વાસ્તવિક નુકસાન કે પૂર્વગ્રહ થયો છે. આવા કિસ્સામાં, વાસ્તવિક નુકસાન કે પૂર્વગ્રહ તે વ્યક્તિ દ્વારા ભોગવવામાં આવે છે જેણે આખરે બોજ સહન કર્યો છે. જો આવી વ્યક્તિ આગળ ન આવે અથવા જ્યાં કોઈને કોઈ કારણસર તેને રકમ રિફંડ કરવી શક્ય ન હોય, તો તે ન્યાયી અને યોગ્ય છે કે આવી રકમ રાજ્ય દ્વારા જાળવી રાખવામાં આવે. આ રકમ રાજ્ય દ્વારા લોકો પતી જાળવી રાખવામાં આવે છે. આવા પ્રસ્તાવમાં કોઈ અનૈતિકતા કે અયોગ્યતા સામેલ નથી.

- (૫) અયોગ્ય સમૃદ્ધિનો સિદ્ધાંત એ એક ન્યાયી અને લાભદાયી સિદ્ધાંત છે. તે એ સિદ્ધાંત પર આધારિત છે કે કોઈપણ વ્યક્તિ બંને છેકેથી ડ્યુટી વસૂલ કરવાનો પ્રયાસ કરી શકતી નથી. કોર્ટની સત્તાનો ઉપયોગ કોઈ વ્યક્તિને અયોગ્ય રીતે સમૃદ્ધ કરવા માટે કરવાનો હોતો નથી. આ સિદ્ધાંત, જો કે, રાજ્યને લાગુ પડતો નથી કારણ કે રાજ્ય લોકોનું પ્રતિનિધિત્વ કરે છે અને કોઈ લોકો અયોગ્ય રીતે સમૃદ્ધ થવાની વાત કરી શકતું નથી.
- (૬) કોઈપણ વ્યક્તિ માટે અન્ય વ્યક્તિના કેસમાં આપવામાં આવેલા કોર્ટ અથવા ટ્રિબ્યુનલના નિર્ણયના આધારે રિફંડનો દાવો કરવાનો માર્ગ ખુલ્લો નથી.
- (૭) સેન્ટ્રલ એક્સાઈઝ અને કસ્ટમ્સ ડ્યુટી જેવા પરોક્ષ કરના કિસ્સામાં, કાયદાની સત્તા વિના વસૂલ કરાયેલ કર દાવેદારને ત્યાં સુધી રિફંડ કરવામાં આવશે નહીં જ્યાં સુધી તે આક્ષેપ ન

કરે અને સ્થાપિત ન કરે કે તેણે ડ્યુટીનો બોજ ત્રીજા પક્ષકાર પર તબદીલ કર્યો નથી અને તેણે પોતે જ સદર ડ્યુટીનો બોજ સહન કર્યો છે.

- (૮) સેન્ટ્રલ એક્સાઇઝ એક્ટની કલમ ૧૧બી અને કસ્ટમ્સ એક્ટની કલમ ૨૭ બંને ખરીદનાર દ્વારા રિફંડનો દાવો કરવાની જોગવાઈ કરે છે જો તે એ સ્થાપિત કરવામાં સક્ષમ હોય કે તેણે બોજ અન્ય વ્યક્તિ પર તબદીલ કર્યો નથી. તેથી સેન્ટ્રલ એક્સાઇઝ એક્ટની કલમ ૧૧બી અને કસ્ટમ્સ એક્ટની કલમ ૨૭ ને રાજ્ય દ્વારા ગેરકાયદેસર રીતે વસૂલ કરાયેલા કરને જાળવી રાખવાનું સાધન કહી શકાય નહીં.

૨૫. ઓસ્વાલ એગ્રો મિલ્સ લિમિટેડ વિરુદ્ધ આસિસ્ટન્ટ કલેક્ટર ઓફ સેન્ટ્રલ એક્સાઇઝ, ડિવિઝન લુધિયાણા⁴ (ઓસ્વાલ એગ્રો મિલ્સ લિમિટેડ ૧) માં, આ કોર્ટે નોંધ્યું હતું કે ઓસ્વાલ એગ્રો મિલ્સ અને એક્સાઇઝ વિભાગ વચ્ચે વિવાદ હતો કે શું વિવાદિત માલ ટેરિફ આઈટમ નં. ૧૫(૧) અથવા ૧૫(૨) હેઠળ એક્સાઇઝ ડ્યુટીને પાત્ર હતો. આ કોર્ટે ઓસ્વાલની એ દલીલ માન્ય રાખી હતી કે અપીલકર્તા ટેરિફ આઈટમ નં. ૧૫(૧) હેઠળ એક્સાઇઝ ડ્યુટી ચૂકવવા જવાબદાર હતું. આ કોર્ટ સમક્ષ અપીલ ટ્રિબ્યુનલના નિર્ણય સામે દાખલ કરવામાં આવી હતી જેણે વિપરીત અભિપ્રાય લીધો હતો. આ કોર્ટે વચગાળાનો હુકમ પસાર કર્યો હતો કે બાકી લેણાંના ૫૦ ટકા રોકડમાં ચૂકવવામાં આવે અને બાકીના ૫૦ ટકા લેણાં માટે સમકક્ષ રકમની બેંક ગેરંટી રજૂ કરવામાં આવે તથા અપીલના નિર્ણય સુધી બેંક ગેરંટી જીવંત રાખવાનો વધુ નિર્દેશ આપવામાં આવ્યો હતો. આ કોર્ટ સમક્ષ ઓસ્વાલ સફળ થયા પછી, તેણે આ કોર્ટના વચગાળાના હુકમના અનુસંધાનમાં જમા કરાયેલી વધારાની રકમના રિફંડ માટે સત્તાવાળાઓ સમક્ષ કાર્યવાહી કરી હતી. કોઈ નિર્ણય લેવામાં ન

4 (૧૯૯૫) સપ્લી. ૩ એસ.સી.સી. ૬૫

આવતો હોવાથી, ઓસ્વાલે હાઇકોર્ટનો સંપર્ક કર્યો હતો. હાઇકોર્ટ દ્વારા રિફંડના દાવાનો નિકાલ ન થાય ત્યાં સુધી ઓસ્વાલને બેંક ગેરંટી લંબાવવાનો નિર્દેશ આપતાં ગુણદોષના આધારે રિફંડ માટેની અરજીનો નિર્ણય કરવાનો મહેસૂલ તંત્રને નિર્દેશ આપવામાં આવ્યો હતો. તેમ છતાં, મહેસૂલ તંત્રે ડ્યુટીની માંગણી પહોંચી વળવા માટે બેંક ગેરંટી વટાવી લીધી હતી. આ કોર્ટે એક્સાઇઝ વિભાગના વર્તનને અત્યંત અયોગ્ય ગણાવ્યું હતું અને ઠેરવ્યું હતું કે કોર્ટ સમક્ષ પેનિંગ બાબતોનો નિર્ણય ન આવે ત્યાં સુધી પક્ષકારોના હિતનું રક્ષણ કરવા માટે બેંક ગેરંટીઓ રજૂ કરવામાં આવી હતી. કોર્ટનો નિર્ણય ન આવે ત્યાં સુધી કોઈ બેંક ગેરંટી વટાવી શકાતી નથી. મહેસૂલ તંત્ર પાસે પોતાના વહીવટી હુકમ (એક્ઝિક્યુટિવ ફ્રિયાટ) નો ઉપયોગ કરીને બેંક ગેરંટી વટાવી લેવાની કોઈ સત્તા ન હતી. અપીલ મંજૂર કરતાં, આ કોર્ટે મહેસૂલ તંત્રને બેંક ગેરંટી વટાવીને એકત્રિત કરાયેલા નાણાં તાત્કાલિક રિફંડ કરવાનો નિર્દેશ આપ્યો હતો.

૨૬. એવું જણાય છે કે મહેસૂલ તંત્રે ઓસ્વાલ એગ્રો મિલ્સ ૧ માં ઉપરોક્ત હુકમની પુનઃવિચારણા માટે રિવ્યુ અરજી દાખલ કરી હતી. પુનઃવિચારણામાં મહેસૂલ તંત્ર દ્વારા એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે સેન્ટ્રલ એક્સાઇઝ એક્ટની કલમ ૧૧બી ની જોગવાઈઓને ધ્યાનમાં રાખીને રિફંડ મળવાપાત્ર નથી. ઓસ્વાલ એગ્રો મિલ્સ લિમિટેડ વિરુદ્ધ આસિસ્ટન્ટ કમિશનર ઓફ સેન્ટ્રલ એક્સાઇઝ, ડિવિઝન લુધિયાણા⁵, (ઓસ્વાલ એગ્રો મિલ્સ લિમિટેડ ૨) માં, આ કોર્ટે સેન્ટ્રલ એક્સાઇઝ એક્ટની કલમ ૧૧બી નો સંદર્ભ લીધો હતો અને ઠેરવ્યું હતું કે જ્યારે કોઈ કરદાતા એક્સાઇઝ ડ્યુટીના રિફંડનો દાવો કરે છે ત્યારે સદર જોગવાઈ લાગુ પડે છે. રિફંડનો દાવો એ પુનઃચુકવણી માટેનો દાવો છે. તે પૂર્વધારણા કરે છે કે એક્સાઇઝ ડ્યુટીની રકમ એક્સાઇઝ સત્તાવાળાઓને ચૂકવી દેવામાં આવી છે. ત્યારે જ એક્સાઇઝ સત્તાવાળાઓએ એક્સાઇઝ

5 (૧૯૯૪) ૨ એસ.સી.સી. ૫૪૬

ડ્યુટીની પુનઃચુકવણી કરવી અથવા રિફંડ કરવું જરૂરી બને છે. આ વાસ્તવિક પૃષ્ઠભૂમિમાં આ કોર્ટે વિચારણા માટે પ્રશ્ન ઉપસ્થિત કર્યો હતો કે શું એવું કહી શકાય કે કોર્ટના હુકમ અનુસાર વિવાદિત એક્સાઇઝ ડ્યુટીના તમામ અથવા ભાગ માટે બેંક ગેરંટી રજૂ કરવી એ એક્સાઇઝ ડ્યુટીની રકમ ચૂકવવા સમકક્ષ છે. આ કોર્ટે ઉપરોક્ત પ્રશ્નનો નકારાત્મક જવાબ આપ્યો હતો અને નીચે મુજબ ઠેરવ્યું હતું:

“૧૦. તેથી પ્રશ્ન એ છે કે શું એવું કહી શકાય કે કોર્ટના હુકમ અનુસાર વિવાદિત એક્સાઇઝ ડ્યુટીના તમામ અથવા ભાગ માટે બેંક ગેરંટી રજૂ કરવી એ એક્સાઇઝ ડ્યુટીની રકમ ચૂકવવા સમકક્ષ છે. અમારા મતે, જવાબ નકારાત્મક છે. કોર્ટ સમક્ષની કાર્યવાહીમાં મહેસૂલ તંત્ર સફળ થાય તે સંજોગોમાં મહેસૂલ તંત્રના હિતનું રક્ષણ કરવાના હેતુઓ માટે, કોર્ટ, વિવાદિત કર અથવા ડ્યુટીની માંગણી પર સ્ટે આપવાની શરત તરીકે, એવી શરત લાદે છે કે કરદાતાએ આવા કર અથવા ડ્યુટીની સંપૂર્ણ રકમ અથવા તેના ભાગ માટે બેંક ગેરંટી આપવી પડશે. બેંક ગેરંટી કાં તો કોર્ટના મુખ્ય વહીવટી અધિકારીની તરફેણમાં અથવા સંબંધિત મહેસૂલ સત્તાધિકારીની તરફેણમાં આપવાની રહેશે. કોર્ટ સમક્ષની કાર્યવાહીમાં મહેસૂલ તંત્ર નિષ્ફળ જાય તે સંજોગોમાં કર અથવા ડ્યુટીની ચુકવણીનો પ્રશ્ન, જેની રકમ બેંક ગેરંટી દ્વારા આવરી લેવામાં આવી છે, ઉપસ્થિત થતો નથી અને સામાન્ય રીતે, કોર્ટ, તેના હુકમના અંતે, નિર્દેશ આપે છે કે બેંક ગેરંટી મુક્ત ગણાશે. જ્યાં મહેસૂલ તંત્ર સફળ થાય છે ત્યાં કર અથવા ડ્યુટીની રકમ કરદાતા દ્વારા મહેસૂલ તંત્રને ચૂકવવાપાત્ર બને છે અને મહેસૂલ તંત્ર માટે બેંક ગેરંટી વટાવવી અને તેના પર ચુકવણીની માંગણી કરવી મુક્ત રહેશે. બેંક ગેરંટી એ મહેસૂલ તંત્ર માટે જામીનગીરી છે, કે જો મહેસૂલ તંત્ર સફળ થાય તો તેના લેણાં વસૂલ કરી શકાશે, કારણ કે તે બેંકની ગેરંટી દ્વારા સમર્થિત છે. જો કે, અસંભવિત સંજોગોમાં પણ જો બેંક તેની ગેરંટીનું સન્માન કરવાનો ઇનકાર કરે, તો મહેસૂલ તંત્ર

માટે અથવા જ્યાં બેંક ગેરંટી કોર્ટના મુખ્ય વહીવટી અધિકારીની તરફેણમાં હોય ત્યાં તે અધિકારી માટે બેંક ગેરંટી પર મળવાપાત્ર રકમ માટે બેંક સામે દાવો દાખલ કરવો જરૂરી બનશે. તેથી, બેંક ગેરંટી દ્વારા સુરક્ષિત વિવાદિત કર અથવા ડ્યુટીની રકમને મહેસૂલ તંત્રને ચૂકવવામાં આવેલ ગણી શકાય નહીં. તેના રિફંડનો કોઈ પ્રશ્ન નથી અને કલમ ૧૧-બી આકર્ષાતી નથી.”

૨૬.૧. આપું ઠેરવ્યા પછી આ કોર્ટે પુનઃવિચારણા (રિવ્યુ) અરજીમાં કોઈ ગુણદોષ જોયો ન હતો અને બેંક ગેરંટી વટાવીને એકત્રિત કરાયેલી રકમ પરત ચૂકવવા માટે ઓસ્વાલ એગ્રો મિલ્સ ૧ માં આપેલા નિર્દેશનો પુનરોચ્ચાર કર્યો હતો.

૨૭. સોમૈયા ઓર્ગેનિક્સ (ઇન્ડિયા) લિમિટેડ (ઉપર્યુક્ત) માં, આ કોર્ટની બંધારણીય બેંચ સિન્થેટીક્સ એન્ડ કેમિકલ્સ લિમિટેડ વિરુદ્ધ ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્ય માં આ કોર્ટના ચુકાદાના અનુસંધાનમાં દાખલ કરાયેલી અપીલોના એક સમૂહનો ન્યાયનિર્ણય કરી રહી હતી જેમાં એવું ઠેરવવામાં આવ્યું હતું કે ઔદ્યોગિક આલ્કોહોલના સંદર્ભમાં, રાજ્યો તેઓએ જે કર લાદવાનો દાવો કર્યો હતો તે લાદવા માટે અધિકૃત ન હતા. તે નિર્ણય દ્વારા, આ કોર્ટે ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્ય વિરુદ્ધ સિન્થેટીક્સ એન્ડ કેમિકલ્સ લિમિટેડ માં તેના અગાઉના નિર્ણયને રદબાતલ (ઓવરરૂલ) કર્યો હતો જેમાં આવા કરની કાયદેસરતા માન્ય રાખવામાં આવી હતી. બીજા સિન્થેટીક્સ કેસમાં, એવું જાહેર કરવામાં આવ્યું હતું કે વાદગ્રસ્ત જોગવાઈઓ ભવિષ્યલક્ષી રીતે ગેરકાયદેસર હતી. અપીલોના સમૂહમાં વિચારણા માટે ઉપસ્થિત થયેલો પ્રશ્ન એ હતો કે શું યોગ્ય રાજ્ય અધિનિયમો દ્વારા લાદવામાં આવેલી પરંતુ કોર્ટના હુકમો અથવા અન્ય કારણોસર વસૂલ ન કરાયેલી વેન્ડ ફી ત્યારે વસૂલ કરી શકાય જ્યારે સદર જોગવાઈઓને ભવિષ્યલક્ષી રીતે અમાન્ય ઠેરવવામાં આવી હોય. આ નિર્ણય દરમિયાન, બંધારણીય બેંચે ભારતીય બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૬૫ નો સંદર્ભ લીધો હતો અને અવલોકન કર્યું હતું કે તેમાં વપરાયેલા શબ્દો ‘લાદવો’ (લેવી) અને ‘વસૂલ કરવો’ (કલેક્ટ)

છે. કરવેરા કાયદામાં ‘લાદવો’ અને ‘વસૂલ કરવો’ એ સમાનાર્થી શબ્દો નથી. કાયદો કર લાદવાની જોગવાઈ કરી શકે છે. જો વસૂલાત માટે કોઈ તંત્ર ન હોય, તો કોઈ કર વસૂલ કરી શકાતો નથી કે લાદી શકાતો નથી. કરની વસૂલાત સામાન્ય રીતે તેને લાદવા પછીનો તબક્કો છે. બંધારણીય બેંચે ઓસ્વાલ એગ્રો મિલ્સ ૨ ના નિર્ણયને માન્ય રાખ્યો હતો અને નીચે મુજબ ઠેરવ્યું હતું:

“૩૫. વધુમાં, ઓસ્વાલ એગ્રો મિલ્સ ૨ માં આ કોર્ટ દ્વારા કાયદાના સ્પષ્ટીકરણને ધ્યાનમાં રાખીને, જે બેંક ગેરંટી રજૂ કરવામાં આવે છે તેને એક્સાઈઝ કરની ચુકવણી ગણી શકાય નહીં જેને જાળવી રાખવા માટે સરકાર હકદાર હોય. લેણાંની વસૂલાત સુનિશ્ચિત કરવા માટે સામાન્ય રીતે બેંક ગેરંટી રજૂ કરવાનો આદેશ આપવામાં આવે છે. જ્યાં, જો કે, રાજ્ય, પ્રસ્તુત કેસની જેમ, ૨૫-૧૦-૧૯૮૯ પછી વેન્ડ ફી વસૂલવા અથવા મેળવવા માટે હકદાર નથી તેમ ઠેરવવામાં આવ્યું હોય, ત્યાં તેને બેંક ગેરંટી વટાવવાની અને વેન્ડ ફીની રકમ મેળવવાની પરવાનગી આપી શકાય નહીં. જે પ્રત્યક્ષ રીતે ન કરી શકાય તે પરોક્ષ રીતે પણ ન થઈ શકે. બેંક ગેરંટી રજૂ કરવી એ બેંક ગેરંટીમાં સમાવિષ્ટ અમુક સંજોગો હેઠળ લાભાર્થીને રકમ ચૂકવવાનું બેંક દ્વારા માત્ર એક વચન છે. બેંક ગેરંટી આપવી એ ચુકવણી કરવા સમાન હોઈ શકે નહીં કારણ કે વેન્ડ ફીની ચુકવણી કરવાનું ટાળવા માટે જ બેંક ગેરંટીઓ જારી કરવામાં આવી હતી. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, સામાવાળાઓ ૨૫-૧૦-૧૯૮૯ પહેલાંના સમયગાળાના સંદર્ભમાં બેંક ગેરંટીઓ વટાવવા અને વેન્ડ ફી મેળવવા માટે હકદાર નથી.”

૨૮. બીજી બાજુ, અમે જોયું કે હાઈકોર્ટે ડીસીડબલ્યુ લિમિટેડ વિરુદ્ધ ભારત સંઘ^૬ માં આ કોર્ટની બે ન્યાયાધીશોની બેંચના નિર્ણય પર આધાર રાખ્યો હતો અને ઠેરવ્યું હતું કે અયોગ્ય સમૃદ્ધિનો સિદ્ધાંત સ્પષ્ટપણે લાગુ પડશે.

6 (૨૦૧૬) ૧૫ એસ.સી.સી. ૭૮૯

તેથી, અપીલકર્તા પર એ સાબિત કરવાનો બોજ રહેશે કે તેણે ડ્યુટી ત્રીજા પક્ષકારો પર તબદીલ કરી નથી. અમને ખેદ છે કે હાઇકોર્ટે સદર નિર્ણય પર આધાર રાખીને ભૂલ કરી છે. તે કેસમાં, આયાતી માલના વર્ગીકરણ અંગે વિવાદ હતો. મહેસૂલ તંત્રના વર્ગીકરણ મુજબ, અરજદારે વધુ ડ્યુટી ચૂકવવી જરૂરી હતી જેનો અરજદારે વિરોધ કર્યો હતો. આ વિવાદનો આખરે ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા નિકાલ કરવામાં આવ્યો હતો જે મુજબ અરજદારને ચૂકવવાપાત્ર ડ્યુટી અને વાસ્તવમાં ચૂકવેલી ડ્યુટી વચ્ચેનો તફાવત હોવાથી અમુક રકમ રિફંડપાત્ર બની હતી. જ્યારે અરજદારે રિફંડ માટે અરજી કરી, ત્યારે યોગ્ય અધિકારી દ્વારા અયોગ્ય સમૃદ્ધિના સિદ્ધાંત પર આધાર રાખીને તે નકારી કાઢવામાં આવી હતી. એવું ઠેરવવામાં આવ્યું હતું કે અરજદાર સત્તાવાળાઓને સંતોષ આપી શક્યો નથી કે બોજ અંતિમ ઉપભોક્તાઓ પર તબદીલ કરવામાં આવ્યો ન હતો. તેથી, અરજદાર રિફંડ મેળવવા માટે હકદાર ન હતો. જ્યારે તેને હાઇકોર્ટ સમક્ષ પડકારવામાં આવ્યો, ત્યારે રિફંડ માટેની અરજ આંશિક રીતે મંજૂર કરવામાં આવી હતી. આંશિક અસ્વીકાર અંગે હાઇકોર્ટે ઠેરવ્યું હતું કે આંશિક અસ્વીકાર દ્વારા આવરી લેવાયેલી રકમ હાઇકોર્ટ દ્વારા પસાર કરાયેલા હુકમના અનુસંધાનમાં અરજદાર દ્વારા ચૂકવવામાં આવી ન હતી; વાસ્તવમાં, હાઇકોર્ટે સદર રકમ જમા કરાવવા માટે અરજદારને સ્પષ્ટ નિર્દેશ જારી કર્યો હતો. હાઇકોર્ટના હુકમ છતાં અરજદારે ચુકવણીમાં કસૂર કર્યો હતો, ત્યારબાદ વચગાળાનું રક્ષણ રદ કરવામાં આવ્યું હતું. તેને અનુસરીને, મહેસૂલ તંત્રે બેંક ગેરંટી વટાવી લીધી હતી. આ વાસ્તવિક પૃષ્ઠભૂમિમાં આ કોર્ટે ઠેરવ્યું હતું કે સત્તાવાળાઓએ અયોગ્ય સમૃદ્ધિનો સિદ્ધાંત યોગ્ય રીતે લાગુ કર્યો હતો. કોર્ટના હુકમ છતાં અરજદારે ચુકવણી કરવામાં કસૂર કર્યો હતો જેના પરિણામે સ્ટે ઓર્ડર રદ કરવામાં આવ્યો હતો. ત્યારબાદ, મહેસૂલ તંત્રે બેંક ગેરંટી વટાવીને ડ્યુટીની રકમ વસૂલ કરી હતી. આ કોર્ટે નોંધ્યું હતું કે હાઇકોર્ટે સ્ટે ઓર્ડર રદ કર્યા પછી મહેસૂલ તંત્રને બેંક ગેરંટી વટાવવાની પરવાનગી આપી હતી. આ સંદર્ભમાં આ કોર્ટે

અભિપ્રાય આપ્યો હતો કે જ્યાં સુધી રિફંડનો સંબંધ છે ત્યાં સુધી તેનો નિર્ણય અયોગ્ય સમૃદ્ધિના સિદ્ધાંતના પ્રકાશમાં લેવાનો હતો જે તે કેસની હકીકતો પર સ્પષ્ટપણે લાગુ પડતો હતો.

૨૯. અમે એ સમજવામાં અસમર્થ છીએ કે આ નિર્ણય પ્રસ્તુત કેસની હકીકતો પર કેવી રીતે લાગુ થઈ શકે. ડીસીડબલ્યુ લિમિટેડ (ઉપર્યુક્ત) માં, અરજદાર દ્વારા ડ્યુટી ચૂકવવામાં સતત કસૂર કરવાના કારણે સ્ટે ઓર્ડર ૨૬ કર્યા પછી કોર્ટે જ મહેસૂલ તંત્રને બેંક ગેરંટી વટાવવાની પરવાનગી આપી હતી. જ્યાં સુધી પ્રસ્તુત કેસનો સંબંધ છે, તે સાચું છે કે મુકદ્દમાના પ્રારંભિક રાઉન્ડમાં, હાઈકોર્ટે અપીલકર્તાના એ દાવાને ફગાવી દીધો હતો કે તેણે કસ્ટમ્સ એક્ટની કલમ ૧૪(૨) અનુસાર વધુ કસ્ટમ્સ ડ્યુટી ચૂકવવાની જરૂર ન હતી પરંતુ તે માત્ર કલમ ૧૪(૧) અનુસાર જ ડ્યુટી ચૂકવવા જવાબદાર હતું. હાઈકોર્ટે રિટ અરજીઓ ફગાવી દીધા પછી, અપીલકર્તાએ આ કોર્ટ સમક્ષ વિશેષ રજા અરજીઓ દાખલ કરી હતી જે રજા મંજૂર થવા પર સિવિલ અપીલ નં. ૧૮૦૮-૧૮૧૩/૨૦૧૩ તરીકે નોંધાઈ હતી. તે પણ સાચું છે કે તે સિવિલ અપીલોના સમૂહમાં કોઈ વચગાળાનો હુકમ ન હતો. પરંતુ હાઈકોર્ટના હુકમો અનુસાર ડ્યુટીની તફાવતની રકમ માટે અપીલકર્તા દ્વારા રજૂ કરવામાં આવેલી બેંક ગેરંટીઓ વટાવવા માટે હાઈકોર્ટ દ્વારા સામાવાળાઓને કોઈ નિર્દેશ આપવામાં આવ્યો ન હતો કે કોઈ રજા આપવામાં આવી ન હતી. સિવિલ અપીલ નં. ૧૮૦૮-૧૮૧૩/૨૦૧૩ માં આ કોર્ટ નિર્ણય લે તેની રાહ જોયા વિના, મહેસૂલ તંત્રે અત્યંત ઉતાવળ દર્શાવી હતી અને અનુક્રમે તારીખ ૨૨.૦૧.૨૦૧૩ અને ૨૮.૦૧.૨૦૧૩ ના રોજ બેંક ગેરંટીઓ વટાવી લીધી હતી. આખરે, પરમ ઇન્ડસ્ટ્રીઝ લિમિટેડ (ઉપર્યુક્ત) માં આ કોર્ટ દ્વારા તે સિવિલ અપીલો એવું ઠેરવીને મંજૂર કરવામાં આવી હતી કે જ્યારે આયાતી માલ કિલચર કરવામાં આવ્યો ત્યારે સંબંધિત જાહેરનામું બોર્ડ દ્વારા વેચાણ માટે મૂકવામાં આવ્યું ન હતું; તેથી, સદર જાહેરનામાના

આધારે જ્યુટીની તફાવતની રકમનો દાવો કરવો એ વિભાગ તરફથી વ્યાજબી અને કાયદેસર ન હતું.

૩૦. આમ એ સ્પષ્ટ છે કે સામાવાળાઓએ દબાણપૂર્વકની પદ્ધતિ અપનાવીને જ્યુટીની તફાવતની રકમ વસૂલ કરી હતી એટલે કે હાઇકોર્ટના હુકમ અનુસાર જ્યુટીની તફાવતની રકમ માટે જામીનગીરી તરીકે આપવામાં આવેલી બેંક ગેરંટીઓની વટાવણી કરીને. કસ્ટમ્સ એક્ટની યોજના હેઠળ, કામચલાઉ ધોરણે અથવા આખરી ધોરણે જ્યુટીની આકારણી કરવામાં આવે છે જે પછી આકારણી હુકમ અથવા મૂળ હુકમ (ઓર્ડર-ઇન-ઓરિજિનલ) પસાર કરવામાં આવે છે. આકારણી હુકમ અથવા મૂળ હુકમ પછી, સંબંધિત આયાતકારે આકારણી કરાયેલી જ્યુટી ચૂકવવી જરૂરી છે. જો આયાતકાર જ્યુટી ચૂકવતો નથી, તો મહેસૂલ તંત્ર સરકારને ચૂકવવાપાત્ર રકમની વસૂલાત તરીકે કસ્ટમ્સ એક્ટની કલમ ૧૪૨ હેઠળ વસૂલાત અમલમાં મૂકી શકે છે. કસ્ટમ્સ એક્ટની કલમ ૨૭ માં મુખ્ય શબ્દ ‘ચૂકવેલ’ (પેઇડ) છે. તે હેઠળ રિફંડ ત્યારે જ મળવાપાત્ર છે જો દાવેદાર દ્વારા કોઈપણ જ્યુટી ‘ચૂકવવામાં’ આવી હોય જે ત્યારબાદ સંપૂર્ણપણે અથવા આંશિક રીતે રિફંડપાત્ર બને છે. પ્રસ્તુત કેસની હકીકતોમાં જામીનગીરી તરીકે આપવામાં આવેલી બેંક ગેરંટીઓની વટાવણીને કસ્ટમ્સ જ્યુટીની ચુકવણી ગણી શકાય નહીં. સામાવાળાઓ કાં તો આ કોર્ટના નિર્ણયની રાહ જોઈ શક્યા હોત અથવા અપીલકર્તાને બેંક ગેરંટી રિન્યુ કરવાનો નિર્દેશ આપી શક્યા હોત. આ તેમણે કર્યું નહીં. તેના બદલે તેમણે બેંક ગેરંટીઓની મનસ્વી વટાવણીનો આશરો લીધો. બેંક ગેરંટીઓની આવી વટાવણીને જ્યુટીની ચુકવણી અથવા દાવેદાર દ્વારા ચૂકવવામાં આવેલી જ્યુટી તરીકે ગણી શકાય નહીં. આવા સંજોગોમાં, અયોગ્ય સમૃદ્ધિનો સિદ્ધાંત અથવા કસ્ટમ્સ એક્ટની કલમ ૨૭ લાગુ પડશે નહીં. એ સ્પષ્ટ છે કે સામાવાળાઓ અપીલકર્તાના નાણાં પકડી રાખી રહ્યા છે જેને રાખવા માટે પરમ ઇન્ડસ્ટ્રીઝ લિમિટેડ

(ઉપર્યુક્ત) માં આ કોર્ટના ચુકાદા અનુસાર તેઓ અધિકૃત નથી. કાયદામાં તેમની પાસે આવા નાણાં રાખી મૂકવાની કોઈ સત્તા નથી અને તેથી, તે સંપૂર્ણપણે અસમર્થનીય બની ગયું છે.

૩૧. સંજોગોમાં, અમે હાઈકોર્ટના તારીખ ૨૮.૦૪.૨૦૧૬ ના વાદગ્રસ્ત ચુકાદા અને હુકમને રદબાતલ ઠેરવીએ છીએ અને સામાવાળાઓને અપીલકર્તાને બેંક ગેરંટીઓ દ્વારા આવરી લેવાયેલી રકમ તાત્કાલિક રિફંડ કરવાનો નિર્દેશ આપીએ છીએ. આવી રકમ રાખી મૂકવી અયોગ્ય અને ગેરકાયદેસર હોવાથી, તે વટાવણીની તારીખથી પુનઃચુકવણી સુધી ૬ ટકાના દરે વ્યાજ વહન કરશે. લાગુ વ્યાજ સાથેની પુનઃચુકવણી આજથી ચાર મહિનાના સમયગાળામાં અપીલકર્તાને ચૂકવી દેવામાં આવે.

૩૨. અપીલો મંજૂર કરવામાં આવે છે. જો કે, ખર્ચ અંગે કોઈ હુકમ કરવામાં આવતો નથી.

કેસનું પરિણામ: અપીલો મંજૂર કરવામાં આવે છે.

[†]હેડનોટ્સ તૈયાર કરનાર: સ્વાતિ એચ. પ્રસાદ, માનદ સહયોગી સંપાદક
(ચકાસણી કરનાર: કાનુ અગ્રવાલ, એડવોકેટ)

This judgment has been translated using an AI-assisted translation tool.

=====

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgment in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgment shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.